

Osdal – Bråt

Beskrivning och skötselplan

Granspira *Pedicularis sylvatica*

Foto: Dag Ekelund

Miljöskyddskontoret

Antagen av Kommunfullmäktige augusti 2002

INNEHÅLL	Sida
❖ Inledning och syfte	2
❖ Beskrivning	2
➤ Unikt hedområde	2
➤ Viskan	3
➤ Rikt fågelliv	3
➤ Fornlämningar	5
➤ Mål och riktlinjer för skötseln	5
❖ Delområden	5
➤ Naturvärdesbedömning och förslag till skötsel	5
▪ Värdekärnor	5
➤ Känslighetsbedömning	9
❖ Referenser	9

INLEDNING OCH SYFTE

Utmed Viskan söder om Borås finns stora sandiga hedar, buskmarker, sumpskogar och fuktängar. Området domineras av de öppna hedmarkerna som förut utnyttjades som övningsfält och skjutbanor av militären vid I15. Militärens aktiviteter höll området öppet genom slitage från fordon, övningar o.s.v. och för att heden ska behålla sin karaktär av öppet landskap, och därmed det höga naturvärdet, krävs en viss skötsel. Heden är unik i sitt slag i Borås kommun. Området klassificeras till klass 1, högsta naturvärde, i kommunens naturvårdsprogram.

I Översiktsplanen finns det angivet att hedområdet vid Osdal och Bråt ska avsättas som riksintresse för totalförsvaret, men eftersom regementet nu har lagts ned finns möjligheter för annan markanvändning på delar av området. I Gröna ringen har området förklarats ha mycket högt bevarandevärde som viktigt grönområde i stadens randområde. Området är aktuellt bl.a. för ridverksamhet, rekreation, militära övningar, skjutövningar, hundträning, golfbana m.m. Utöver detta avser Vägverket att bygga ut riksväg 27 över området. Hur alla dessa intressen ska kunna samsas och de höga naturvärdena samtidigt bevaras är ett omfattande uppdrag att utreda.

Syftet med denna rapport är att beskriva vilka naturvärden som finns i området och hur det bör skötas så att värdena består. Skötselplanen ska vara ett underlagsmaterial för bedömningar om och i vilken utsträckning olika aktiviteter kan ske på området samt var de kan lokaliseras. Större delen av området ägs av Fortifikationsverket och Borås kommun äger en mindre del. För att en skötselplan för området skall vara verkningsfullt för bevarandet av naturvärdena krävs ett samarbete mellan de båda markägarna.

BESKRIVNING

Unikt hedområde

Osdal och Bråt utgörs av ett öppet hedlandskap som domineras av gräsmarker på sandigt-grusigt underlag. Den militära verksamheten har präglat området med talrika körvägar, vallar, deponiytor och diverse bebyggelse. Marken har regelbundet klippts eller svedjebränts och tidigare förekom också mycket trampslitage och körning med terrängfordon. Området används idag för ridning, hundträning och promenader och är kraftigt påverkat av de verksamheter som pågått eller pågår. Den genomsläppliga marken och den kraftiga markbearbetningen har vidmakthållit en utbredd och särpräglad hedvegetation. De öppna markerna är beroende av hävd i form av slätter och gräsklippning. Bland naturligt hävdgynnade arter kan nämnas slättergubbe, granspira, ormrot, jungfrulin, låsbräken och kattfot. Mellan de öppna hedmarkerna finns tätare partier med skogsdungar och buskmarker, mest al och uppväxande björk, videsnår och hägg.

Hedmiljöer var vanliga under 1800-talet och början av 1900-talet, då de utgjorde vidsträckta och extensivt utnyttjade betesmarker. Idag har så gott som all denna mark försvunnit på grund av igenväxning, igenplantering eller gödsling. Kvarvarande hedar har en lång historisk kontinuitet och höga naturvärden. I Borås kommun finns endast sex hedartade områden kvar. Dessa är Klockarns kulle vid Bredared, Ljungagården vid Fristad och Stora Mada utanför

Rångedala som utgörs av små fläckar ljunghed samt Viaredsdrumlinen, Bockaryd och Osdal-Bråt som är gräsheddar.

Viskan

Längs Viskan finns översvämningsskogar och fuktängar med frodig högrörtvegetation t.ex. tuvåtäl, älgört, ängsruta och kärrsilja. I södra delen finns en pors-blåtåtel-fukthed och fastmattekärr med ängsvädd, knapptåg, ängsull och i bottenskiktet vitmossor. Mellan de öppna hedmarkerna och vattendraget finns fuktiga lövskogar med klibbal, glasbjörk och videsnår.

I Viskan växer en mängd mer eller mindre näringskrävande växter som gäddnate, kalmus, bladvass, jättegröe, bredkaveldun och plattbladig igelknopp. Bland mer anmärkningsvärda arter kan nämnas blomvass och dyblad.

Sedimenten i Djupasjön och Guttasjön är mycket kraftigt förorenade. Alla byggnationer som berör Djupasjön, Guttasjön eller Viskan måste därför följas av en särskild miljökonsekvensbeskrivning där riskerna med föroreningar i sedimenten och åtgärder bedöms från fall till fall.

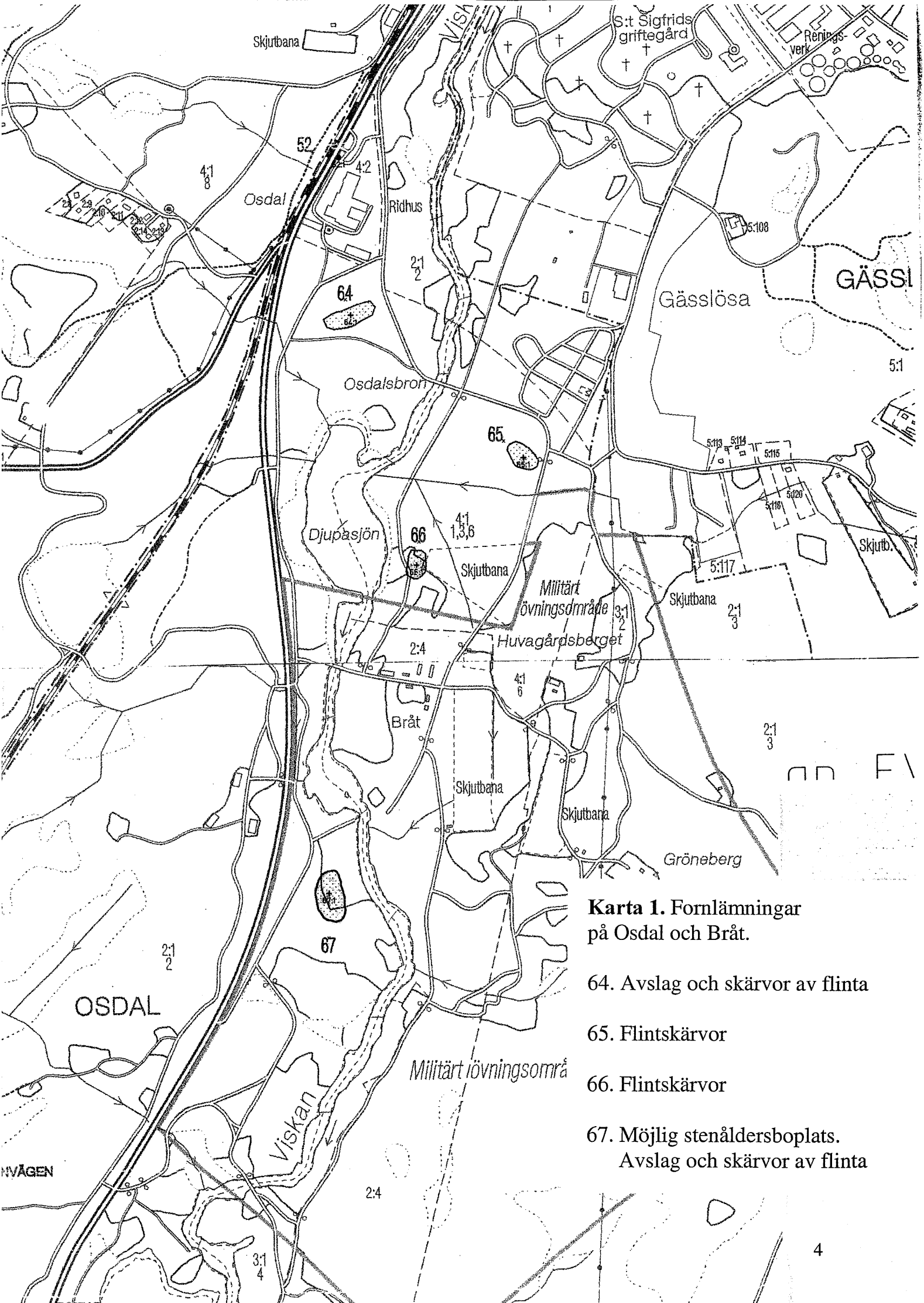
Rikt fågelliv

Förekomsten av många olika sötvatten- och landmiljöer medför att området har stor betydelse för fågellivet, särskilt som rastlokal under vår och höst. Stora flockar av småfåglar rastar och provianterar på de öppna hedmarkerna. Mycket sångsvanar rastar i de blöta områdena. För rovfåglar är hedmarkerna utmärkta jaktmarker. Många mer eller mindre ovanliga arter ses här under sträcktiden, bl.a. vinterhämling, snösparv, varfågel och rödstrupig piplärka. Buskskvätta, gulärla, törnskata och enkelbeckasin häckar årligen i området.

Buskskvättan kan anses vara en karaktärsart för just det landskap som finns vid Osdal och Bråt. Den kräver öppen mark med någon form av buskridåer eller högrörter. Den sitter gärna på stolpar. Det främsta hotet mot arten är om det öppna landskapet skulle växa igen. Den är relativt tålig mot störningar som rekreation och skjutverksamhet. För att bibehålla buskskvättans livsmiljö måste gräset slås av och köras bort, helst årligen. Enstaka buskar måste bevaras här och där, gärna i ridåer. Buskarna får inte bli för höga och det får inte utvecklas något trädskikt, men enstaka träd är acceptabelt. Buskskvättan finns spridd i hela området och byter häckningsplats år från år. Sammanlagt fanns det mellan 11 och 12 par som häckade i området under 2001.

Gulärlan kräver öppen, ganska fuktig, gräsmark med ganska kort gräs. Den trivs med betande djur. Gulärlan bygger sitt bo vid tuvor och dikeskanter och behöver därför lite högre gräs här och där. Den är lite mer känslig för störning, av t.ex. hundar, än buskskvättan. För att bibehålla gulärlans livsmiljö måste gräset slås av och köras bort, helst årligen. Enstaka buskar här och där kan bevaras. Gulärlan finns i den öppna delen av området (delområde 4, 8 och 13) samt söder om Bråt. Enstaka träd är acceptabelt, men det stora uppslag av björk som sker (särskilt söder om Bråt) är inte bra för gulärlan. Sammanlagt fanns det 4 par som häckade i området under 2001.

Törnskatan lever av stora insekter och små djur som finns på öppna, helst solexponerade marker. Den kräver tillgång till buskar, gärna taggiga sådana. Den bygger sitt bo i buskage

Karta 1. Fornlämningar på Osdal och Bråt.

- 64. Avslag och skärvor av flinta
- 65. Flintskärvor
- 66. Flintskärvor
- 67. Möjlig stenåldersboplats. Avslag och skärvor av flinta

eller snår i kantzonerna runt Osdal och Bråt. Törnskatan kan gynnas genom att man sparar taggiga buskar på området. Det häckade 2 par törnskator i området under 2001.

Enkelbeckasinen vill ha sank mark. Den häckar huvudsakligen i de översvämmande områdena längs Viskan. Dessa områden är oftast otillgängliga, varför fåglarna i regel får vara ostörda. Det häckade mellan 10 och 12 par i området 2001, sannolikt den högsta tätheten i kommunen.

Bland övriga intressanta häckande arter kan nämnas backsvala, drillsnäppa, göktyta, härm-sångare, mindre strandpipare, ormvråk, rosenfink, stenskvätta, sånglärka och ängspiplärka.

Fornlämningar

Inom området finns fyra platser för registrerade fornlämningar (karta 1). En av platserna kan vara en möjlig stenåldersboplats. Vid samtliga ställen har flintskärvor eller avslag av flinta hittats. Den ursprungliga markytan är på alla platser förstörd av grävning, körning eller annan bearbetning.

Mål och riktlinjer för skötseln

För att bevara naturvärdena i hedlandskapet vid Osdal och Bråt bör det fortsättningsvis hållas öppet. Området ska inbjuda till rekreation samtidigt som den speciella artsammansättningen av växter och djur som finns i området bibehålls. Våtmarksområdet längs Viskan ska utvecklas fritt. En viktig aspekt är att vattenflödet i Viskan tillåts variera.

DELOMRÅDEN

Naturvärdesbedömning och förslag till skötsel

För att skilja de ingående delområdenas värde från Osdals och Bråts övergripande värde i kommunen (området är klassificerat som klass 1, högsta naturvärde, i kommunen), har dessa delats in i skalan A-område, B-område och C-område. Ett A-område har högsta naturvärde, B-område mycket högt naturvärde och C-område högt naturvärde. De kriterier som avgör värderingen är artrikedom, rödlistade arter, ovanliga arter, ovanlig miljö eller miljöer som bidrar till att skapa mångformighet.

De områden som har särskilt höga naturvärden finns beskrivna nedan. Detta innebär inte att de ytor som inte finns med är ointressanta eller utan värde. Endast tack vare områdets helhet och omfattande areal, har värdekärnorna kunnat utveckla så höga naturvärden. I nedanstående text och på bifogad karta 2 presenteras värdekärnorna.

Värdekärnor

- 1) B-område – mycket högt naturvärde. Beskrivning: Slånbuske. Anmärkningsvärd förekomst så långt från kusten. Planterad? Mål: Att slånbusken ska få stå kvar. Skötsel: Låt slånen vara, håll efter konkurrerande träd och buskar.
- 2) B-område – mycket högt naturvärde. Beskrivning: Högörtsvegetation och fuktig mad som översvämmas vid högvatten. Tack vare översvämningarna hålls vegetationstypen konstant utan behov av röjningar. Området är avskärmat av en alridå och ligger ganska ostört. Här häckar mellan 3 och 5 par enkelbeckasin och under flyttningstider brukar en mängd

sångsvanar beta här. Mål: Fuktig översvänningsmark. Skötsel: För att bibehålla biotoptypen krävs inga insatser, så länge Viskan tillåts svämma över.

- 3) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: Ett sankt parti med bland annat vasstarr och blåsstarr. I mitten finns ett blött parti som med fördel kan grävas ut till groddamm. I området häckar enkelbeckasin. Detta är en annan våtmarkstyp än den som finns längs Viskan. Dess största värde är att det utgör ett bidrag till mångfalden av naturmiljöer i området. Mål: Våtmark med groddamm. Skötsel: Denna lilla våtmark hålls öppen genom markfuktigheten och slitaget från hästar och vandrare. Dock krävs viss buskröjning, om sådana får fäste. Dammen bör grävas under perioden september-mars.
- 4) B-område – mycket högt naturvärde. Beskrivning: Innanför galoppbanan finns en igenväxande gräshed med visst inslag av sankta partier. Området utgör en fortsättning på område 8. År 2001 häckade gulärta och 2 par sånglärka här. Nära området finns en stenhög som stenskvättan använt som boplats. Mål: Öppet och halvfuktigt gräsområde. Skötsel: Området bör slås årligen sent på sommaren och höet tas bort. Buskvegetationen längs diken bör gallras. Stenhögen får gärna ligga kvar.
- 5) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: En grusslänt (ridhinder) med åkervinda, vresros, blåeld, äkta johannesört, kanadabinka, backnejlika och grönknavel. Mål: Naturlig utveckling av ytan. Skötsel: Ingen.
- 6) B-område – mycket högt naturvärde. Beskrivning: Fuktäng med gamla traktorspår och liten håla med vatten. På fuktängen finns bl.a. knappsäv, gökblomster och fackelblomster. I vattenhålan finns vattenbläddra. Detta är en annan ängstyp än övriga som finns i området. Den utgör ett bidrag till mångfalden av naturmiljöer i området. Mål: Öppen fuktäng. Skötsel: Området bör slås årligen och höet tas bort. Buskvegetationen hålls efter så att ängen inte växer igen.
- 7) B-område – mycket högt naturvärde. Beskrivning: Högrötsvegetation och fuktig mad som översvämmas vid högvatten, liksom område 2. Området är avskärmat av en alridå och ligger ganska ostört. Här häckar 2 par enkelbeckasin och under flyttningstider brukar sångsvanar beta här. Mål: Översvänningsmad. Skötsel: För att bibehålla biotoptypen krävs inga insatser, så länge Viskan tillåts svämma över.
- 8) A-område – högsta naturvärde. Beskrivning: Värdefullt hedområde med inslag av starr och tåg. I området har 110 växtarter och ett flertal häckande fågelarter identifierats. Bland anmärkningsvärda arter kan nämnas backnejlika, grönvit nattviol och tätört, numera en ovanlig art, samt 4 par häckande sånglärka, häckande ängspiplärka och häckande buskskvätta. För att undvika störningar av området bör väg 27 läggas så lång norrut som möjligt. Området är känsligast under häckningstiden 1 april till 15 juli. Mål: Bevara en så stor öppen hed som möjligt med enstaka buskar och få träd. Skötsel: Området bör slås årligen sent på sommaren och höet tas bort. Buskvegetationen längs diken bör gallras.
- 9) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: Ett halvt igenväxande ruderat område och upplag med buskar, lupiner, kanadensiskt gullris och häckande törnskata. Igenväxning håller sakta på att förstöra värdena. Ruderatmark kallas sådan mark som för tillfället inte används till något särskilt ändamål. Det kan t.ex. vara utfyllnadsområden, rivningstomter, grusplaner och industrimark. Ofta dyker det upp ovanliga och intressanta arter i enstaka exemplar på sådana områden. Ruderatmarker är starkt påverkade av mänsklig verksamhet

och tas antingen i anspråk för något exploateringsändamål eller växer så småningom igen. Detta är ett naturligt förlopp. Mål: Solbelyst, öppet, lagom bebuskat, insektsrikt, ostört område så länge det varar. Naturlig igenväxning får ske. Skötsel: För ruderatmarken föreslås ingen skötsel, utan området kan låtas växa igen.

- 10) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: Grusås med glest björkbestånd och slåttermarksflora, bl.a. svinrot. Häckande gulärla och många småfåglar. Området utgör ytterligare ett bidrag till mångfalden av naturmiljöer i området. Mål: Grusås med glest björkbestånd. Skötsel: Delar av området bör slås då och då för bevarande av den öppna karaktären. Busk- och trädskiktet ska hållas relativt glest.
- 11) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: Grusgrop med grusbranter, nakna sandytter och gles vegetation. I tåkten finns flera intressanta torrmarksinsekter som kramplöpare, ögonlöpare och *Asaphidion sp.* (jordlöpare). Grustagen med sin torra miljö och sparsamma vegetation gynnar många insekter som är beroende av öppna, solvärmda sandytter. Förvånansvärt många rödlistade steklar och skalbaggar är rapporterade från tåkten. Mål: Ett öppet, solexponerat sandområde med starkt lutande rasbranter. Skötsel: För att fördröja igenväxningen bör man rycka upp lupiner, bergrör och trädplantor samt röra om i markskiktet och förnya rasbranterna då och då. Omrörning kan ske t.ex. genom ridning eller fordonskörning i måttlig omfattning.
- 12) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: Vägren och gräsmark runt en liten kulle. Förekomst av slåttergynnade växter som backnejlika, jungfrulin och svinrot. Området utgör ett bidrag till mångfalden av naturmiljöer. Mål: Äng med slåttermarksväxter. Skötsel: Torrängarna hålls öppna genom slåtter och slyröjning. Höet forslas bort så att en näringsberikning inte sker. På några ställen har gräset bergrör börjat vandra in i ängsmarken och konkurrerar ut känsligare växtarter. Bergrör är svår att bekämpa.
- 13) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: Gammal torpplats, ansamling av hus och igenvuxen trädgård. Hagmark med närhet till öppen mark och sandtåkt. Många olika fågelarter bl.a. häckande göktyta och stenskvätta. Vid en intilliggande jordkällare häckar backsvalor. Gårdsmiljön bryter av mot de öppna markerna i omgivningen och ger möjlighet för fåglar, som utnyttjar omgivningarna, att hitta häckningsplatser. Mål: Bibehålla "gårdskaraktären". Skötsel: För att gårdsmiljön inte ska förlora sin karaktär bör man hålla buskage och trädgårdsväxter inom rimliga gränser och fortsätta att använda byggnaderna och småpyssla på gården i den utsträckning som sker idag. Det är också värdefullt att underhålla fågelholkarna i området.
- 14) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: Två remsor av igenväxande äng med inkommande asp, björk och al. Enstaka grönvit nattviol. Mål: Äng med grönvit nattviol. Skötsel: Torrängarna hålls öppna genom slåtter och slyröjning. Höet forslas bort så att en näringsberikning inte sker. På några ställen har gräset bergrör börjat vandra in i ängsmarkerna och konkurrerar ut känsligare växtarter.
- 15) B-område – mycket högt naturvärde. Beskrivning: Högrötsvegetation och fuktig mad som översvämmas vid högvatten, liksom område 2 och 7. Här häckar enkelbeckasin och buskaskvätta. Mål: Fuktigt översvämningsområde. Skötsel: Tack vare översvämnarna hålls vegetationstypen konstant utan behov av röjningar.

- 16) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: Gräsbevuxen glänta med grusstarr och grönvit nattviol. Mål: Att ha kvar grusstarr i gläntan. Skötsel: Bör röjas och slås men kommer sannolikt att växa igen med bergör.
- 17) A-område – högsta naturvärde. Beskrivning: Blåtåtelhed som i norr övergår i ört/gräshed. Över stora delar av området växer granspira i stora bestånd, en rödlistad art av hotkategori NT (missgynnad). Lokalen torde vara den bästa i kommunen (kanske i Västergötland). I öster finns rikligt med slåttergubbe. I området häckar buskskvätta, ängspiplärka och sånglärka. I ett par diken finns tätört och sileshår. Mål: Öppen, fuktig blåtåtelhed. Skötsel: För att hålla vegetationen i schack bör man bränna området vartannat till vart tredje år på hösten eller tidigt på våren och bekämpa spirean i området som annars snabbt tar överhand.
- 18) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: Vårfingerört växer på ca 1 kvadratmeter på nästan öppen grusmark strax väster om skyddsvallen. Mål: Låta ytan långsamt växa igen. Skötsel: Ingen.
- 19) B-område – mycket högt naturvärde. Beskrivning: Enstaka exemplar av granbräken vid östra foten av skyddsvallen. Mål: Att granbräken ska vara kvar så länge som möjligt. Skötsel: Ingen.
- 20) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: Grustag med skyddsvallar. Bra lokal för knytling (3 lokaler i Borås kommun). Grustagen med sin torra miljö och sparsamma vegetation gynnar många insekter som är beroende av öppna, solvärmda sandtytor. Mål: Bibehållen torr, sandig, öppen miljö. Skötsel: För att fördröja igenväxningen bör man rycka upp lupiner, bergör och trädplantor samt röra om i markskiktet och förnya rasbranterna då och då. Omrörning kan ske t.ex. genom ridning eller fordonskörning i måttlig omfattning.
- 21) B-område – mycket högt naturvärde. Beskrivning: Vägslänt och skogsbryn. Den mest värdefulla delen är mellan de två vägskälen där backglim växer. Backglim och slåtterfibbla växer också på andra vägkanten. I skogsbryn möts skogsarter och arter från det öppna landskapet, vilket ofta leder till en stor biologisk mångfald. Mål: Öppen vägslänt. Skötsel: För att hålla skogsbrynet intakt krävs slyröjning. I annat fall breder trädridan ut sig och minskar brynzonen.
- 22) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: Skogsbryn med natt och dag. Mål: Öppet skogsbryn. Skötsel: Bör hållas fri från sly.
- 23) B-område – mycket högt naturvärde. Beskrivning: Högrötsvegetation och fuktig mad som översvämmas vid högvatten, liksom område 2, 7 och 15. Här häckar 2 par enkelbeckasin. Mål: Översvämningsmad. Skötsel: För att bibehålla biotoptypen krävs inga insatser.
- 24) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: Liten äng. Mål: Öppen äng. Skötsel: Bör hållas fri från sly.
- 25) C-område – högt naturvärde. Beskrivning: Berg norr om Kranshult. Växtplats för småormbunkarna svartbräken och stenbräken. Mål: Att ha kvar småormbunkarna. Skötsel: Torde inte kräva någon särskild skötsel, mer än att det inte får växa upp en granvägg framför berget.

Känslighetsbedömning

Osdal- och Bråt-heden är en miljö som hållits öppen genom mänsklig verksamhet. Både djur- och växtlivet är till stor del anpassade till och tål den störning som militär övningsverksamhet, skjutverksamhet och vanlig rekreation innebär.

Mer intensiv störning som en expanderande ridskoleverksamhet, anläggning av en fältridbana, ridtävlingar med många deltagare samt aktiv rekreation som t.ex. hundträning och övningskörning, skulle kunna förenas med naturvärdena om erforderlig hänsyn och planering vidtogs.

Rena exploateringar av ytor, t.ex. anläggning av väg, golfbana eller industriområde, går inte att förena med bevarade av naturvärden på de ytor där exploateringen sker. Ianspråktagandet av ytor medför sannolikt också rubbningar i det ekologiska samspelet inom hela området, vilket kan medföra att värden även en bit ifrån exploateringsytorna påverkas. Genom en god planering och kännedom om naturvärdena bör dock sådana skador kunna minimeras.

REFERENSER

Aronsson, L-E. 2001. Växter på f d I 15:s område. Stencil.

Golder Grundteknik. 2000. Översiktliga undersökningar av sediment i Viskans avrinningsområde. Länsstyrelsen i Västra Götaland.

Gustafson, P. 2001. Fåglar vid Osdal nuförtiden. Stencil.

Naturcentrum AB. 1996. Konsekvenser för naturmiljön vid utbyggnad av riksväg 27 mellan Viared och Kråkered. Delrapport miljökonsekvensbeskrivning vägutredning riksväg 27 Viared – Kråkered.

Naturcentrum AB. 2000. Naturdatabas, naturvårdsprogram för Borås kommun. Borås kommun, miljöskyddskontoret.